

קידושי סתר באמסטרדם, אהבות נכזבות נוסח המבורג והטיפה בצהרי יום בלב לונדון

יוסף קפלן

קידושי סתר כאמצעי לפריצת המסגרת הריבודית

מראובן בונפיל למדנו כיצד תקנת תלמידי חכמים נגד קידושין ללא הסכמת ההורים שימשה בתחילת המאה הט"ז באזור ונציה מחסום למניעת פריצת המסגרת הריבודית, שעליה ביקשו לשמור ראשי המשפחות המבוססות. באותם ימים גבר זרם המהגרים האשכנזים אל צפון איטליה, ובלב בעלי הייחוס והאמצעים שבקרב המהגרים גברה הדאגה שמא בהמולת ההגירה יהיו אנשים שינסו 'לעלות בסולם החברתי על ידי הצטרפות למשפחות המיוחסות והעשירות בניגוד לרצונן'.¹ טבעי הדבר שגם בלב הורים רבים מבני השכבות המבוססות בפזורה הספרדית במערב אירופה כרסם חשש דומה. קהילות דוגמת אמסטרדם, ליורנו, המבורג, לונדון ובאיזונה היו קהילות מהגרים, שרוב חבריהן היו אנוסים שחזרו אל חיק היהדות.² בעקבות המשברים התכופים בסחר הבינלאומי, אובדן הרכוש בידי האינקוויזיציה, בריחות חפוזות, מעשי ביזה של פיראטים וטביעת מטענים בלב ים איבדו סוחרים לא מעטים מקרב אנוסי איבריה את רוב נכסיהם ונאלצו להצטרף אל המוני האביונים הספרדים שנדרו בין קהילות 'האומה הספרדית הפורטוגלית' בחיפוש תמיכה וסעד.³ הנהגות הקהילות, שייצגו את האינטרסים והשאיפות של המשפחות האמידות, עשו ככל שביכולתן למנוע מהדלות

1 ר' בונפיל, 'קווים לדמותם החברתית והרוחנית של יהודי איזור וויניציאה בראשית המאה הטז', ציון, מא (תשל"ו), עמ' 68-96, וראו שם, עמ' 75 (להלן: בונפיל, קווים לדמותם).

2 על הגירת האנוסים למערב אירופה ועל קהילותיהם החדשות ראו: Y. H. Yerushalmi, *From Spanish Court to Italian Ghetto: Isaac Cardoso: A Study in Seventeenth-Century Marranism and Jewish Apologetics*, New York 1971, pp. 42-50; J. I. Israel, *Diasporas within a Diaspora: Jews, Crypto-Jews and the World Maritime Empires (1540-1740)*, Leiden-Boston-Köln 2002, pp. 1-39, 67-96, 185-268; 'קפלן, הפזורה הספרדית המערבית, תל אביב 1994.

3 T. L. Bernfeld, 'Financing Poor Relief in the Spanish-Portuguese Jewish Community in Amsterdam in the Seventeenth and Eighteenth Centuries', In: J. I. Israel & R. Salverda (eds.), *Dutch Jewry: Its History and Secular Culture*, Leiden-Boston-Köln 2002, pp. 63-102; idem, 'The Chosen Poor: Charity and Welfare among the Portuguese Jews of Seventeenth-Century Amsterdam', Ph.D dissertation, The Hebrew University of Jerusalem, 2005

והעליבות של עניי קהילותיהן להעיב על רווחתן ולפגוע ברושם שביקשו לעורר בסביבה הנוכרית.⁴

תופעת נישואי הסתר היתה כמובן נפוצה מאוד גם בעולם הנוצרי. על פי החוק הקנוני, מן המאה הי"ב ואילך נחשבו נישואין תקפים גם אם נערכו ללא הסכמת ההורים, ללא טקס דתי, ואפילו ללא עדים שיאשרו את קיומם. הכנסייה אמנם ניסתה בדרכים שונות להיאבק בתופעה, הטילה מגבלות ודרשה לקיים פרסום חובה של הנישואין על ידי הכרזות קודמות, אבל עם זאת גם נישואין שנערכו בצנעה נחשבו למקודשים ולא הופקעו, כל עוד נתקיימו בהם תנאים מסוימים. החל במאה הט"ז, בעיקר בארצות הפרוטסטנטיות, אך גם באירופה הקתולית בעקבות הרפורמות של ועידת הכנסייה בטרנט, החלה להסתמן נטייה ברורה לא להסתפק בגינוי המוסרי של נישואי הסתר, אלא לפעול לביטולם ולהפקעתם. המגמה להגביר את הפיקוח החברתי והמשפחתי על מוסד הנישואין חצתה את הגבולות שבין החברות הקתוליות לפרוטסטנטיות, על אף ההבדלים המובהקים שנתגלעו ביניהן ביחסן אל מוסד המשפחה. אף כי אין לראות בתקנות הרבות שתוקנו בעולם היהודי באותם ימים נגד קידושי סתר פועל יוצא ישיר של השינויים החברתיים והערכיים בחברה הסובבת, סביר להניח כי האווירה החברתית והתרבותית המשתנה באירופה השפיעה לא מעט על ניסוחן.⁵ דברים אלה נכונים בוודאי ליהודים הספרדים במערב אירופה, שיותר מכל ציבור יהודי אחר באותה תקופה הושפעו מתרבות הסביבה הנוכרית.

בקרוב סוחריו 'האומה היהודית הספרדית הפורטוגלית' גברו החשש וההסתייגות מפני הנוכחות של יהודים עניים בקהילות הספרדיות החדשות בארצות המערב. כבר בתחילת שנות העשרים של המאה הי"ז דאגו ראשי הציבור היהודי באמסטרדם להרחיק

4 על כך ראו: Y. Kaplan, 'Gente Política: The Portuguese Jews of Amsterdam vis-à-vis Dutch Society', In: Ch. Brasz & Y. Kaplan (eds.), *Dutch Jews as Perceived by Themselves and by Others*, Leiden-Boston-Köln 2001, pp. 21-40

5 על נישואי הסתר בחברה האירופית ראו: B. Gottlieb, 'The Meaning of Clandestine Marriage', In: R. Wheaton & T. K. Hareven (eds.), *Family and Sexuality in French History*, Philadelphia 1980, pp. 49-83; S. Ozment, *When Fathers Ruled: Family Life in Reformation Europe*, Cambridge-London 1983, pp. 25-28, 42; J. Casey, 'Le mariage clandestine en Andalousie à l'époque moderne', In: A. Redondo (ed.), *Amours légitimes, amours illégitimes en Espagne (XVIe-XVIIe siècles)*, Paris 1985, pp. 57-68; A. Macfarlane, *Marriage and Love in England 1300-1840*, Oxford 1986, esp. pp. 119-147; L. Stone, *The Road to Divorce: England 1530-1987*, Oxford 1990, esp. pp. 86-120 (Stone, *The Road*); idem, *Uncertain Unions: Marriage in England 1660-1753*, Oxford 1992; R. B. Outhwaite, *Clandestine Marriage in England 1500-1987*, London-Rio Grande 1995 (Outhwaite, *Clandestine Marriage*); Y. Kaplan, 'Famille, Mariage et Société: Les mariages clandestins dans la Diaspora Sefarade Occidentale (XVIIe et XVIIIe siècles)', *XVIIIe siècle*, No. 183, 46 année, No. 2 (1994), pp. 255-278

את העניים על ידי שילוחם אל האימפריה העות'מאנית, ובייחוד אל ארץ-ישראל.⁶ מאמצע אותה המאה היו המושבות שבעולם החדש ליעדים המועדפים למשלוחי העניים מאמסטרדם, מהמבורג, מלונדון וממרכזים ספרדיים אחרים במערב אירופה.⁷ החשש מפני ניסיונם של יחידים מדלת העם לפרוץ את הגדר שהפרידה בינם ובין המשפחות האמידות הניע את הנהגות הקהילות האלה לתקן תקנות חמורות נגד קידושי סתר ותרמית.

התקנות בקהילות הפזורה הספרדית המערבית

א"ח פריימן נדרש בספרו 'סדר קידושין ונישואין' לחלק מן ההסכמות האלה, אך משום שהסתמך רק על תקנות היסוד של קהילת אמסטרדם משנת 1639 הגיע למסקנה התמוהה ש'אם לא הנהיגו הסכמה כזו באמסטרדם, הרי יתכן שהסיבה לכך היתה מפני שאסור היה מטעם הממשלה להטיל חרם על יחידים'.⁸ אלא שמן המפורסמות הוא כי ליהודי אמסטרדם הותר להטיל חרם על יחידים, ואת אחד החרמות המפורסמים ביותר בתולדות ישראל, החרם נגד ברוך שפינוזה, הכריזו הפרנסים באמסטרדם, ללא שום חשש מפני שלטון העיר או ראשי הרפובליקה. השימוש בחרם היה נפוץ מאוד בקהילת הספרדים בעיר הזאת, ותקנות רבות שתיקנו פרנסיה אימו בחרם על מי שיפרו אותן. הפרנסים לא זו בלבד שהרבו לאיים, אלא גם הרבו להחרים, והם עשו זאת על מגוון רחב ביותר של עבירות ובמשך כל העת החדשה המוקדמת.⁹

אכן המעמד של הקהילה הספרדית באמסטרדם תיקן תקנה מפורשת נגד קידושי סתר וכחש. בט"ז בטבת תי"ט (11 בינואר 1659) אסרו פרנסי הקהילה, באיום החרם, קידושין בצנעה שלא על דעת משפחת האישה. התקנה נולדה בעקבות מקרה שאירע באותם ימים כאשר 'אחד קידש אישה ללא הסכמתה', והתעורר החשש ש'אם לא יושם מחסום ולא תינעל הדלת מפני מעשי מרמה כאלה יביא הדבר נזק לכבודן ולשמן הטוב של משפחות קהל זה'.¹⁰ המקרה נודע ברבים: העלם יעקב צמח קורטיסוס

6 'ברטל וי' קפלן, 'עליית עניים מאמסטרדם לארץ-ישראל בראשית המאה השבע עשרה', בתוך: 'הקר (עורך), שלם, ו, ירושלים תשנ"ב, עמ' 173-195.

7 על תופעת ה'משולחים' (despachados) ראו: R. Cohen, 'Passage to a New World: The Sephardi Poor of Eighteenth Century Amsterdam', In: L. Dasberg & J. N. Cohen (eds.), *Neveh Ja'akov: Jubilee Volume Presented to Dr. Jaap Meijer*, Assen 1982, pp. 31-42; idem, *Jews in Another Environment: Surinam in the Second Half of the Eighteenth Century*, Leiden 1991, pp. 11-34.

8 א"ח פריימן, סדר קידושין ונישואין אחרי חתימת התלמוד: מחקר היסטורי-דוגמתי בדיני ישראל, ירושלים תשכ"ה, עמ' רלב (להלן: פריימן, סדר קידושין ונישואין).

9 'קפלן, מנוצרים חדשים ליהודים חדשים, ירושלים תשס"ג, עמ' 133-178 (להלן: קפלן, מנוצרים חדשים).

10 ראו ב-Livro de Escamot A, ארכיון הקהילה הפורטוגלית באמסטרדם, המופקד בארכיון העירוני שם, PA 334, מס' 19 (להלן: הסכמות אמסטרדם א), עמ' 447.

(Semah Cortizos) ניצל את היעדרותה של הגברת טבארס (Tavares), שנסעה להאג בעניין משפטי, וזמם לקדש את בתה לאה (ליאונור). לשם כך גייס שני יהודים אשכנזים בתור עדים, אך ליאונור הכשילה את תוכניתו משסירבה לקבל את הטבעת מידיו. לשמע סיפור המעשה נזעקו הפרנסים והטילו על יעקב צמח לבקש מחילה בבית הכנסת קבל עם ועדה, ולהתחייב 'בפני אלוהים כי לא יכתוב ולא יאמר בנושא זה שום דבר העלול לפגוע בעלמה האמורה לאה טבארס'. עוד הם דרשו ממנו להכריז ברבים, מעל התיבה, כי הוא 'מתייחס אליה במלוא הכבוד והדרך ארץ, כפי שראוי לנהוג כלפי עלמה הגונה מבנות ישראל כדוגמתה'.¹¹ מיד לאחר שנפתרה הפרשה פרסמו הפרנסים את התקנה נגד קידושין ללא הסכמת הורי האישה, כדי לסכל ניסיונות מן הסוג הזה בעתיד. הניסוח אינו מותיר שום ספק: התקנה נועדה לשמור ולהגן על 'הכבוד' ועל 'השם הטוב' של משפחות הקהל, ואם תרצו, של משפחות העילית שבו, ש'הכבוד' ו'השם הטוב' היו מסימניהן המובהקים. נוסח התקנה קבע כי להבא יהיו הקידושין חייבים להיערך בנוכחות אחד מקרובי האישה (אביה, סבה, אמה, אחיה המבוגר ממנה, דודיה או שארי בשר אחרים), ואם נבצר הדבר אזי בנוכחות שניים מחכמי הקהל. התקנה פסקה כי יוטל חרם על כל מי שיקדש אישה שלא באחת משתי הדרכים האמורות, ועמו יוחרמו גם מי שישמשו עדים לקידושין האלה. על אף הניסוח המעורפל, שהשתמע ממנו לכאורה כי 'ייעשה מאמץ לצדד את הצדדים כדי שלקידושין האמורים לא יהיה קיום ויכריזו מעל התיבה בעונש חרם שכל מי שידע איזה פיסול על העדים הנ"ל יבוא לפרסם אותו', לא נתכוונו מתקני התקנה להפקיע את הקידושין האלה ללא גט. בהמשך הדברים נאמר במפורש כי החרם על המקדש ועל העדים יישאר בתוקף עד שהראשון ייתן גט לאישה וישלם את הקנס שיוטל עליו. עוד נאמר בתקנה כי אנשי המעמד ישקלו בכל מקרה ומקרה אם למסור את העבריין לידי רשויות העיר 'כדי להטיל בדרך זו עונש חמור עוד יותר, אם ימצאו זאת לנכון'.

ברוב קהילות הפזורה הספרדית המערבית התקבלה, בדרך זו או אחרת, הגישה של אמסטרדם, ומכל הקהילות הגדולות של האנוסים לשעבר הגיעו אלינו ידיעות על קיומן של תקנות נגד קידושי סתר וכחש. אפילו בקהילת האנוסים שבבאיונה ביקשו להקפיד בנושא זה, וההנהגה המקומית נזקקה להכוונה ישירה מהקהילה באמסטרדם. ב-1700, בימיה העובריים של קהילת 'נפוצות יהודה' שבבאיונה, כשעדיין לא זכתה להכרה רשמית של השלטונות הצרפתיים בתור קהילה יהודית, אך כבר נהנתה מאוטונומיה ניכרת, החליטו פרנסי הקהל, לאחר התייעצות עם ראשי הקהילה במטרופולין ההולנדי 'בהסכמת בית דיננו זה ובהסכמת כל הק"ק', לנסח תקנה ב'גזרת החרם' 'ששום אחד מהק"ק יקדש שום אישה בצנעה ובלתי רשות והגזרה הנ"ל גוזרים גם כן על העדים

11 שם, עמ' 445: 'e asi prometo al dio de não escrever neim falar nesta mat[e]r[i]a neim en coiza que seija en perjuizo de dita S[enhor]a. Lea Tavares e a reconheço con todo ho honor e respeito que se deve a uma donzela onrada filha de Israel come ela he'

שיעידו על קידושין כאלו ומפרשי' שלקידושין הללו לא יהיה להם שום העמדה וקיום שכל המקדש צריך שיקדש אדעתא דבית דיננו הצדק וכו'". מדברי התקנה משתמע לכאורה כי הכוונה היתה להפקיע קידושין כאלה ללא גט. אך שלוש שנים לאחר מכן, בכ"ג בטבת תס"ג (10 בינואר 1703), לאחר התייעצות עם ההנהגה באמסטרדם, מצאו ראשי הקהילה בבאיונה לנכון להרחיב בעניין זה ולציין כי 'כונתינו שהיה לנו בהסכמה הנ"ל שעשינו בשנת הת"ס הנ"ל על ענין הקידושין הנז"ל ושלא יוכלו להתיר להם החרם הנ"ל עד שיתנו גט'.¹²

ראשי הקהילה הספרדית בליוורנו תיקנו תקנה באותו נושא ב־30 בנובמבר 1659, כמה חודשים לאחר שפורסמה התקנה בבית הכנסת של אמסטרדם: 'מהיום ואילך איש לא יעז, בדרך כלשהי, לקדש בת ישראל, אלא בנוכחות עשרה מבני הקהל הזה, ושלא ייכללו זרים ביניהם, ושבין העשרה ימצא גם זקן האדונים החכמים השכירים של הקהל הקדוש הזה. ואם יש לאישה אב ואם, שיהיה זה על דעתם, אך אם אין לה, שיהיה זה על דעת האפוטרופוס שלה ובהסכמתו או בהסכמת אחד מקרוביה היותר קרובים, ואם לא ימצאו כאלה אזי על דעת האדונים של המעמד'.¹³ מתברר שהכללים בליוורנו היו נוקשים יותר מאלה שבאמסטרדם, שהרי בקהילת הספרדים במטרופולין ההולנדי נדרשה נוכחות של אחד החכמים רק בהיעדרם של שארי בשר. כמו כן, בליוורנו הקפידו על נוכחות של מניין מקרב בני העדה, מן התושבים הקבועים בעיר, והוותיק מבין הרבנים היה חייב להיכלל בו. אך ההבדלים אינם מעיבים על הדמיון: בליוורנו כמו באמסטרדם נטלה הקהילה על עצמה את הפיקוח על סדרי הקידושין ואת ההגנה על האינטרסים החברתיים והכלכליים של המשפחות המבוססות. לקראת סוף המאה הי"ז החמירה קהילת אמסטרדם את הפיקוח על הקידושין בין בני העדה. בשנת 1682 החליטו פרנסי הקהילה כי לפני הקידושין כדת משה וישראל יהיה על הזוג להינשא לפני שופטי העיר, לפי חוק ישן שדרש מכלל התושבים לרשום את נישואיהם בעירייה, ומאז 1622 חויבו גם יהודי אמסטרדם לנהוג כך. מנוסח הדברים עולה כי באותם ימים כבר חייבו, בזמן הקידושין, את הנוכחות של אחד מרבני הקהילה או של תלמיד חכם שהסמיכו לכך הפרנסים.¹⁴ בח' בניסן תנ"א (7 באפריל 1691) הורחבה התקנה ונקבע כי כל מי שיבקש לקדש אישה יהיה חייב לקבל אישור בכתב מהמעמד. מאז היה המעמד

12 את התקנה האחרונה אישר בית הדין של הקהילה הספרדית באמסטרדם, שיהודי באיונה קיבלו את מרותה. התרגום העברי של שתי ההסכמות הובא בשו"ת דברי דוד לר' דוד מילדולה, אמסטרדם תקי"ג, סימן עו. וראו פריימן, סדר קידושין ונישואין, עמ' רכה-רכט; S. Schwarzfuchs, 'Notes sur les Juifs de Bayonne au XVIIIe siècle', *Revue des études juives*, CXXXV (1966), pp. 356-359

13 ראו: 573- R. Toaff, *La Nazione ebrea a Livorno e a Pisa (1591-1700)*, Firenze 1990, pp. 574; הסכמות זהות נרשמו בפנקס גם בשנים 1677 ו-1694, וראו שם, עמ' 611, 637.

14 ראו: Livro de Escamot B בארכיון הקהילה הפורטוגלית באמסטרדם (לעיל הערה 10), PA 334, מס' 20, עמ' 39 (להלן: הסכמות אמסטרדם ב).

אמור לבחון כל מקרה לגופו ולמסור שטר חתום לחתן אשר בלעדיו לא היה החכם רשאי לאשר את הקידושין, שבכל מקרה, כך מסתבר מנוסח ההסכמה, היו חייבים להיערך בנוכחותו.¹⁵

בפרק הזמן שבין פרסום התקנה ועד תחילת המאה הי"ח נרשמו בפנקסי הקהילה הספרדית באמסטרדם ארבעה מקרים של קידושי סתר, והדרך שבה טיפלה ההנהגה בארבעת המקרים האלה מאששת כי אכן הרצון למנוע פריצות במסגרת הריבודית היה הגורם המכריע בשיקולי הפרנסים.¹⁶ בכל ארבעת המקרים נענשו המקדשים כדין, אך רק בשניים מהם הוטל עליהם חרם. העדים, לעומת זאת, הוחרמו במקרה אחד בלבד. עם זאת, בשלושה מקרים מתוך הארבעה לא הוכרחו המקדשים לתת גט והקידושין גם לא הופקעו אלא נותרו בתוקפם. מסתבר שבחלק מהמקרים האלה נתרצו הורי הכלה בסופו של דבר, אף שהקידושין נערכו שלא על דעתם, משהתברר להם כי השידוך הלם את האינטרסים של המשפחה. אברהם בן בנימין פרטו (Preto) קידש אישה בצנעה לנוכח העדים שמואל טישירה (Texeira) ויצחק דה קאסרס (Cáceres). המקדש והעדים הוחרמו בכ"ז בניסן תל"ז (29 באפריל 1677), אך החרם נגדם הוסר כעבור ארבעה ימים בלבד. מנוסח הדברים שנרשמו בפנקס עולה כי הקידושין לא הופקעו ונשארו תקפים. הפרנסים הסתפקו במניעה מן החתן ומקרוביו לעלות לתורה לרגל הנישואין.¹⁷ כחודשיים ומחצה לאחר שהוסר החרם חתם אברהם פרטו על הכתובה, שאותה מסר לידי אשתו, רחל בת יצחק דה קאנפוס (כך! השם המקורי הוא Campos). הכתובה הועתקה בספר הכתובות של הקהילה, שעצם הנהגתו, ממש באותם ימים, מעידה על הידוק הפיקוח של ההנהגה על הקידושין בקרב בני העדה.¹⁸ גם אברהם בן שמואל פירירה קידש אישה בצנעה, אך המעמד החליט, בישיבתו ביום כ"ט באלול תנ"ו (26 בספטמבר 1696), להתיר את החרם נגדו ולהסתפק בהטלת קנס בסך מאה וחמישים פלורנינים.¹⁹ הקנס היה

15 שם, עמ' 147.

16 והשוו בונפיל, קווים לדמותם, עמ' 75, על המציאות באיטליה בעת החדשה המוקדמת: 'ניתן להוכיח בקלות כי בכל הפרשיות שרשמו רושמי רשומות בנושא מצוי מימד זה [דהיינו הניסיון לעלות בסולם החברתי – י"ק] בצורה בולטת'.

17 הסכמות אמסטרדם א, עמ' 765.

18 ראו בארכיון הקהילה באמסטרדם (לעיל הערה 10), מס' 382, עמ' 96. ספר הכתובות הונהג בשנת תל"ג (1673). אין להניח כי יש קשר בין אברהם פרטו זה ובין הבחור בעל השם הזהה אשר הגיע מאמסטרדם להמבורג, שם ביקש לשאת את בתו של גבריאל לוריא המנוח. מישוהו מחברי הקהילה טרח להודיע לפרנסים כי פרטו פועל בניגוד לרצון הוריו, ובשל כך החליט המעמד בהמבורג בישיבתו בג' באדר ב תל"ד (11 במארס 1674) לעכב את ניסיונו של האורח מאמסטרדם לקדש את בת עירם, עד שיביא אישור מהוריו הגרים בהולנד. ראו: I Livro de Ascemoth I של הקהילה הפורטוגלית בהמבורג, עמ' 25 (להלן: הסכמות המבורג א-ב). השתמשתי בצילום הפנקס הנמצא בארכיון המרכזי לתולדות עם ישראל בירושלים.

19 הסכמות אמסטרדם ב, עמ' 212. הנישואין אושרו בעריית אמסטרדם ב־16 בדצמבר 1696. וראו על כך בארכיון העירוני באמסטרדם, DTB, מס' 700, עמ' 45.

גבוה במיוחד, אך אברהם פירירה השתייך לאחת המשפחות העשירות ביותר בקהילת הספרדים. לקידושין שנתן ללא רשות ההורים לא קמו עוררין. מתברר כי העלמה בת השבע-עשרה שאותה קידש לאישה היתה מבנות משפחת פינטו עתירת ההון, ומכאן שמבחינת האינטרסים החברתיים של משפחות החתן והכלה גם יחד לא התעורר שום קושי. מה עוד שכבר בשנים קודמות השתדכו ביניהם בני שתי המשפחות המיוחסות האלה.²⁰ שעה שהפרנסים הכריזו על עונשו של אברהם פירירה הם נמנעו מלהזכיר במפורש את טיב העברה שעבר והסתפקו בציון הסתמי 'הפר את ההסכמה מט"ז בטבת תי"ט'. בגלל מעמדו ויחסו עשו זאת. כך נהגו גם כלפי אברהם בן משה פרטו (Pretto), שעבר עברה זהה, ובכ"ג באלול ת"ע (18 בספטמבר 1710), כשהתירו את החרם נגדו והטילו עליו קנס בסך חמישים פלורנים, הצניעו בלשון דומה את תוכן מעשהו, אך במקרה הזה לא לגמרי ברור מה עלה בגורלם של הקידושין עצמם.²¹ לעומת זאת, פרשת יצחק מנדס דה קאסטרו, שטען כי קידש עלמה יתומה, זכתה לפומביות מרבית, והפרנסים לא הסתפקו בסיפור פרטי המעשה, אלא מצאו לנכון לציין בהודעתם את תכונותיו השליליות של האיש, שהחרימו אותו בט"ז בטבת תע"ז (30 בדצמבר 1713). החרם נגדו הוסר רק כעבור ארבע שנים, כשמנדס דה קאסטרו נכנע לדרישת המעמד והסכים להסתלק אל המושבה ההולנדית שבאי קוראסאו (Curaçao), באזור הקריבי, עם עניים ואנשים בלתי רצויים אחרים. המעמד לא חסך מאמצים כדי להוכיח שיצחק מנדס לא קידש את העלמה היתומה ובה מלבו את הסיפור מתחילתו ועד סופו כדי לזכות, בדרכים עקלקלות, 'ביתומה הגונה' בתור אישה ולקבל, מן הסתם, את הנדוניה מ'החברה למשיאי יתומות'.²² במקרה זה יצאו הפרנסים מגדרם כדי להכחיש את עצם קיום הקידושין, משום שנתפסו כפגיעה בוטה בסדר החברתי.

- 20 ראו: D. M. Swetschinski, *Reluctant Cosmopolitans: The Portuguese Jews of Seventeenth-Century Amsterdam*, London-Portland, Oregon 2000, p. 138; על הבריתות בין משפחות האליטה החברתית בעיר אמסטרדם ועל 'מדיניות הנישואין' (*huwelijkspolitiek*) שהיתה נהוגה ביניהן ראו: J. Adams, *The Familial State: Ruling Families and Merchant Capitalism in Early Modern Europe*, Ithaca-London 2005, pp. 86-94
- 21 הסכמות אמסטרדם ב, עמ' 536: 'En 23 de Elul 5470 estando juntos os SSres. do mahamad e constandolhes aver encorido Abraham de Moseh Preto em pena de Herem en conformidade da Escama feita en 16 de thebet 5419 como parese do livro velho a folhas 447 rezolverão unanimes se lhe levantase o que se fez em prezensa de dittos SSres do mahamad e foy condenado em florins sinquenta p[ar]a a sedaca ficando a dita escama em sua forsa e vigor'
- 22 ראו: Livro de Escamot C, בארכיון הקהילה הפורטוגלית באמסטרדם (לעיל הערה 10), מס' 21, עמ' 25-26. הכוונה ל-'Santa Companhia de Dotar Orfans e Donzelas Pobres'. על החברה הזאת ראו: M. Bodian, 'The "Portuguese" Dowry Societies in Venice and Amsterdam: A Case Study in Communal Differentiation within the Marrano Diaspora', *Italia*, 6 (1987), pp. 30-61; השם העברי של החברה על פי ר' יעקב ששפורטש, ספר אוהל יעקב, אמסטרדם תע"ז, שאלה נט, סד ע"ב.

מעורבות ההורים בהמבורג בשידוכי ילדיהם

בפנקס היחיד שנותר מקהילת 'בית ישראל' בהמבורג נרשם רק ניסיון אחד לקידושי סתר, וממנו מתחורר כי גם בקהילה זו תוקנה תקנה בנושא שהיתה ככל הנראה קרובה בתוכנה לזו שנוסחה באמסטרדם. בי' בכסלו תל"ה (9 בדצמבר 1674) הוזמן מנואל מנדס (Manuel Mendes) בפני אנשי המעמד ונדרש להודות על ניסיונו לקדש ללא רשות את אחת מבנות העדה. החשוד סיפר כי לקח עמו שני עדים ואף שילם לאחד מהם, 'ובעזות מצח וחוסר בושה הודיע כי בכוונתו, שעדיין דבק בה, לקדש (את העלמה האמורה)'. לאחר שהוכנס החכם בסוד העניין והגיע לידי מסקנה כי 'לקידושין אלה לא היה שום תוקף' (não tinha valor algum o Kidusin), נתכנסו הפרנסים ופסקו 'כי שום איש מאומתנו לא ישא ולא ייתן עם מנואל מנדס, תחת עונש הברכה'. מהמשך הדברים עולה כי גורש מהמבורג והפרנסים הזהירוהו כי 'אם ישוב לעיר הזאת או למחוז, יוחרם וינודה'²³.

מתוך עיון בספר ההסכמות של קהילת בית ישראל של הספרדים בהמבורג עולה כי בקהילה זו נהגו להקפיד שהורי שני הצדדים ייתנו את הסכמתם לכל שידוך. בקהילה קטנה יחסית כמו המבורג היה חשוב שבחירת בני הזוג תהלום לא רק את האינטרסים החברתיים של הצדדים המעורבים, אלא גם תתאים למערכת היחסים ששררה בין משפחות העדה. יעקב דה פונסיקה (Fonseca) ניסה במשך קרוב לארבע שנים לשאת את דודניתו אסתר, אך כל מאמציו להתגבר על התנגדות אמו, אנג'לה דה פונסיקה, העלו חרס. כשניסה יצחק מאצ'ורו (Machorro), אבי הבחורה, להתערב אצל אנג'לה אחותו ולסייע בידי יעקב, פסק המעמד לטובת האם העיקשת והחליט, בישיבתו ביום כ"ז בסיוון תכ"ג (2 ביולי 1663), לנזוף ביצחק ולהזהירו שלא ישדל את בן אחותו לשאת את בתו כי מן החובה למנוע 'נישואין שללא הסכמת ההורים וללא אישורם'²⁴. יעקב דה פונסיקה לא ויתר, וכשנתיים לאחר מכן ביקש שוב לשכנע את המעמד שילחץ על אמו שתסכים לנישואין האלה. הפרנסים אמנם הביעו הבנה כלפי נימוקיו של יעקב, שטען עתה שההסכמה בדבר איסור קידושין בלי הסכמת הורי החתן והכלה כוחה אינו יפה לעלם בגילו, כי מטרתה היתה למנוע נישואין בין צעירים שטרם הגיעו לפרקם. הוא אף טען שיש בידיו ראיות מוצקות המוכיחות כי אביו המנוח תמך בשעתו בשידוך הזה ואף נתן לו את ברכתו. הפרנסים ניסו לשכנע את האם הסרבנית שתחזור בה מהתנגדותה, משום שמבחינתם היה מדובר ב'עסק שאינו בין בלתי שווים' (não sendo enprezo tão desyqual), דהיינו שהצדדים המעורבים בו קרובים מבחינה

23 הסכמות המבורג ב, עמ' 56-57. על שני העדים, אברהם דה קאסרס (Cáceres) ויצחק דה ליאון, הוטל נידוי 'מסיבות השמורות למעמד'. יצחק מנדס, קרוב משפחה של מנואל, שאצלו היה מתאכסן, ננזף על שהעניק מחסה לעבריין והוזהר באיום החרם לא לחזור על כך בעתיד. על השימוש בחרם בקהילה הספרדית בהמבורג ראו קפלן, מנצרים חדשים, עמ' 192-215.

24 הסכמות המבורג א, עמ' 238-239; והשוו פריימן, סדר קידושין ונישואין, עמ' רלג.

חברתית-כלכלית.²⁵ פרטים רבים באפיזודה זו נותרו חתומים: לא ברור מה היה מקור ההסתייגות של אנג'לה ולא ברור כיצד הסתיים המשא ומתן עמה. גם גילו של יעקב בנה, שנשאר תלוי ברצון אמו אף שכבר הגיע לעצמאות כלכלית, לא נהיר די הצורך. אך פרשה זו, על אף חוסר בהירותה, מעידה על החשיבות שהקנתה הקהילה בהמבורג למעמד ההורים בבחירת בני הזוג של צאצאיהם. סיפור דומה אירע שם כמה שנים לאחר מכן, כאשר אהרון סניאור (Senior) התנגד נחרצות לרצון בנו יעקב רפאל לקדש לאישה את הבת של אסתר מסיאה (Messia). הפעם התקיים העימות בין שתי משפחות בלתי שקולות מבחינת מעמדן החברתי. אהרון סניאור, מגבירי העדה בהמבורג, גייס את תמיכת המעמד, וזה הטיל על החכם יעקב ששפורטש להזהיר את הגברת מסיאה שלא תסייע בידי יעקב רפאל לקדש את בתה ושתמנע ממנו את הכניסה לביתה. כאשר העזה האם הנמרצת להתייצב מול הפרנסים ולטעון כי התקנה האוסרת קידושין ללא הסכמת ההורים כבר אינה בתוקף, איימו להחרים אותה אם תסייע ליעקב רפאל בדרך כלשהי לקדש את בתה. הבחור יעקב רפאל לא הרפה והתחנן בפני הפרנסים שישמשו בוררים בינו ובין אביו. גם הוא השמיע את הטענה כי התקנה נגד קידושין ללא הסכמת ההורים אינה חלה עליו כי כבר הגיע לפרקו. הפרנסים התעלמו מפנייתו, ומשמעו כי בדעתו לפנות אל ערכאות העיר, הזהירו אותו בלשון חריפה שלא לעשות כן.²⁶

מאבק הקהילה בלונדון נגד קידושי סתר וכחש

סעיף 37 של הסכמות היסוד של קהילת שער השמים של הספרדים בלונדון, שתוקנו בי"ח בחשוון תכ"ד (18 בנובמבר 1664), איים בהטלת חרם על 'מי שייתן קידושין לבת ישראל נגד רצון הוריה', וגם על העדים שישתפו עמו פעולה.²⁷ בנוסח ההסכמות המתוקנות משנת 1677 הוכנסה תוספת משמעותית, שהעניקה תפקיד גם למעמד בסוגיית הקידושין: 'אסור שאדם כלשהו ייתן קידושין לבת ישראל ללא הסכמת הוריה, ואם אין לה הורים, ללא הסכמת האדונים של המעמד, שיוועדו בחכם הקהל'. המשך הסעיף מנוסח ברשלנות, אך כוונת המתקנים היתה לציין כי גם במתן גט צריך יהיה לקבל את הסכמת ההורים של האישה. אך השינוי המשמעותי ביותר בהסכמה הזאת הוכנס בנוגע לעונש הצפוי למי שיעברו עליה: 'הן מי שייתן את הקידושין, הן מי שייתן את הגט, וכן הסופר והעדים', כולם 'יורחקו מן האומה' (sub pena de)

25 שם, עמ' 266, 273-274.

26 שם, עמ' 279; והשוו פריימן, סדר קידושין ונישואין, עמ' רלג-רלד.

27 ראו: *El Libro de los Acuerdos, Being the Records and Accompts of the Spanish and Portuguese Synagogue of London from 1663 to 1681* (Trans. from the original Spanish and Portuguese by L. D. Barnett), Oxford 1931, p. 12; פריימן, שם, עמ' רלב, טען שר' יעקב ששפורטש הנהיג את ההסכמה הזאת, אך בשעה שנוסחו ופורסמו תקנות היסוד של לונדון עדיין שהה ששפורטש באמסטרדם, כפי שעולה מן הפנקס עצמו, וראו שם, עמ' 15.

(serem apartados da nação), דהיינו יסולקו מן הקהילה, ועמם גם 'כל מי שידעו על המעשה ולא יבואו להעיד עליו בפני האדונים של המעמד'.²⁸ אין זה מפתיע שהנהגת קהילת שער השמים החליטה, בשונה ממה שהונהג עד אז בכל הקהילות הגדולות של הפזורה הספרדית המערבית, ובכלל זה אצלה שלוש שנים קודם לכן, למחוק את האיום בעונש החרם, והעדיפה במקומו את ההרחקה מן הקהילה.²⁹ אמנם עונש החרם הוזכר גם להבא בתקנות קהילה זו, אבל במינוח שהיה נמוך בהרבה מהנהוג באמסטרדם ובהמבורג, ומספר המוחרמים בפועל בקהילה זו היה מזערי.³⁰ מתברר שבאנגליה הועלו הסתייגויות רציניות למדי בנוגע לעצם הזכות של הקהילה היהודית להכריז חרמות. בשנת 1705, לדוגמה, כשאנשי המעמד נאבקו ביהושע צרפתי ובתומכיו על שפגעו בכבודו של החכם דוד ניאטו, שאותו האשימו בכפירה, הם נענו בתשובה שלילית מהפרקליט הראשי על שאלתם בנוגע לזכותם להחרים.³¹ סביר מאוד להניח כי בשנות השבעים של המאה הי"ח, כאשר בתי הפרלמנט האנגלי טרם מצאו פתרון מניח את הדעת לשאלת הנישואין ללא הסכמת ההורים, חששו הפרנסים מהטלת עונש חרם על מי שיעברו על התקנה הזאת, כי הדבר היה עלול לעורר קשיים משפטיים ולהוביל להסתבכות עם הרשויות בלונדון. מעניין לציין כי בסוף אותה תקנה עצמה, כשבאו לקבוע כי מלבד חכם הקהילה לא תהיה בידי שום איש הרשות לערוך כתובות, הם לא נמנעו מלאיים בחרם על מי שיפר את האיסור הזה. הם הניחו, ככל

28 ראו: Ascamot 5437-5488 בארכיון הקהילה הספרדית והפורטוגלית בלונדון, מס' 129, סעיף 30 (להלן הסכמות לונדון) (העמודים הראשונים לא ממוספרים, עמ' 8 במספור שלי): 'Prohibese que nenhũa pessoa de Quidusin a nenhũa filha de Israel sem consentimento de seus mayores, e se os não tiver sem liçença dos Sres do Mahamad que o comunicarão com o H[a]H[am] do Kahal. O mesmo se hordena tocante a Guetin excepto os que se dão em Artigos de Morte, sub pena de serem apartados da nação. E esta pena se entende tanto aos que da os Quidusin, como o que da o Guet, o Escrivão e seus Testigos, e debaixo da mesma pena yncurrira qualquer que o souber, e não o vier declarar aos Sres do Mahamad, juntamente se declara que as Quetubot serão todas feitas p[or] o H[a]H[am] do Kahal e não os poderão mandar fazer a outro, (o qual tera hum livro com extracto de todas para qualquer suceso), e os que o fizerem, desde logo ficão postos em Herem'

29 על השימוש בעונש ההרחקה בקהילות הספרדיות המערביות ראו קפלן, מנוצרים חדשים, עמ' 157-162.

30 שם, עמ' 190.

31 סר אדוארד נורת'י (Northey) כתב להם ב-12 ביוני 1705: 'I am doubtful that the pronouncing excommunicating being an act of ecclesiasticall Jurisdiction, the Synagogue of the Jewes are not allowable by the Lawes of England to exercise the pronouncing of same, and for assuming the exercise of ye power in England, may be prosecuted by indictment or Information, and may be prohibited from pronouncing ye like by writ of prohibition to A. M. Hyamson, *The Sephardim of* (מתוך: *The Sephardim of* A. M. Hyamson, London 1951, p. 92 [Hyamson, *The Sephardim*])

הנראה, כי בנושא זה יגלו השלטונות הבנה בנוגע לשימוש בעונש הסקראלי החמור.³² הנהגת הקהילה הספרדית בלונדון המשיכה להתחבט בנושא הקידושין ללא הסכמת ההורים גם בשנים הבאות, ובהסכמות המתוקנות שנוסחו בד' בתשרי תנ"ד (4 באוקטובר 1693) היא הרחיבה את היריעה. הפרנסים מצאו לנכון להוסיף כי קידושין ללא הסכמת ההורים או המעמד יופקעו, ומי שיקדש אישה בדרך זו ישלם קנס בסך עשרים וחמש ליברות שטרלינג לקופת הצדקה 'וינהגו בו בכל החומרה, בהתאם למה שיחליטו האדונים של המעמד'. הפעם נמחק עונש החרם כליל, גם למי שיפרו את האיסור בעניין עריכת הכתובות.³³ כשיצחק פרנאנדס נוניאס (Fernández Núñez) קידש את בתו של אברהם לופס בריטו (López Brito) ללא הסכמתו, החליט המעמד בתחילת 1703 להטיל עליו קנס של עשרים ליברות בלבד, אך מלשון ההחלטה לא משתמע שום ניסיון לערער על עצם תקפותם של הנישואין, כי מדובר היה, ככל הנראה, בזיווג בין שווים מבחינה חברתית.³⁴

אין זה מקרה כי נושא קידושי הסתר לא ירד מסדר יומה של קהילת שער השמים במשך זמן רב למדי.³⁵ עדת הספרדים בלונדון לא יכלה להישאר אדישה להתפתחויות הכלליות בחברה האנגלית בנושא הנישואין ללא הסכמת ההורים, ואוזני חבריה היו כרויות לדיונים התכופים שהתקיימו באותם ימים בפרלמנט האנגלי בסוגיה הזאת. הכנסייה האנגלית נקטה שורה של אמצעים כדי להבטיח שכל זוג הנקשר בברית נישואין אכן קיבל הרשאה לכך. על כן נקבע כי לפני כל טקס נישואין חייבת לצאת הכרזה פומבית המודיעה מראש על קיומו; את טקס הנישואין חייב לערוך כומר, מוטב בכנסייה ובנוכחות קהל מאמינים; ואת הטקסים האלה מותר היה לערוך רק בזמנים מסוימים בשנה. חלק מהכללים האלה כבר הונהגו בימי הביניים המאוחרים, אך במאה ה־17 הם קיבלו משנה תוקף, ובשנת 1604 הם זכו אפילו לקודיפיקציה מסודרת. רק

32 ראו במובאה הנ"ל, בפנקס ההסכמות של קהילת שער השמים (לעיל הערה 28). על חכם הקהילה הוטל גם להחזיק ספר עם תקצירי כל הכתובות, לכל מקרה שהדבר יירש (שם).

33 שם, סעיף 25, עמ' 16 (בחלק הזה מספרי העמודים מסומנים בקובץ): 'Prohibese que nemūa pessoa dé Kidussim a nenhūa Filha de Ysrael, sem consentimento de seus mayores; e se os não tiver sem licença dos senhores do Maamad que o communicarão com o Haham do Kaal' e caso q' semelhante couza suceda o tal Kidussim se dá por nulo e invalido e a pessoa que o der pagara de pena Livras vinte e sinco esterlinas para a Sedaca e ademais se procedera contra elle com todo Rigor, conforme parecer aos senhores do Mahamad'

34 ראו: Livro do Mahamad I בארכיון הקהילה הספרדית הפורטוגלית בלונדון, Ms. 103, עמ' r46 (להלן ספר המעמד בלונדון א). ההחלטה התקבלה בט"ו בשבט תס"ג (1 בפברואר 1703). יש לציין כי פרנאנדס נוניאס שלח באמצעות שליח (חבר בקהילה שפגש בבורסה) מכתב אל אנשי המעמד ובו הודיע כי התחתן בלי כתובה ערוכה על ידי חכם הקהל, 'משום שלא הצליח לשכנע את חותנו, הארון אברהם לופס בריטו [שיסכים לנישואיו לבתו], והוא מוכן לשאת כל עונש שיטילו עליו האדונים של המעמד'.

35 על סוגיה זו ראו בהרחבה: Outhwaite, *Clandestine Marriage*, pp. 1-17.

נישואין שנתקיימו לפי הכללים האלה נחשבו לתקינים, ומי שהפרו אותם היו צפויים לענישה על ידי בתי הדין הכנסייתיים. אך דא עקא: גם נישואין שנערכו בניגוד לכללים, אם היתה עדות מהימנה לעצם קיומם, נחשבו שרירים וקיימים ובלתי ניתנים להפקעה. בשנת 1653, בימיו של קרומוול, חוקק הפרלמנט החדש תקנון שקבע כי רק נישואין שנערכו בפני שופט שלום, על ידי חילופי שבועות בין שני הצדדים, ובנוכחות שני עדים, ייחשבו חוקיים. אך ב-1657 מחקו מהתקנון החדש את המשפט שקבע ש'שום צורה אחרת של נישואין לא תוכר', ושוב נפתח פתח לחריגות ולאי סדרים. ב-1660, עם החזרת המשטר המלוכני על כנו, הוחלט להכיר בכל הנישואין שנערכו בימי שלטון קרומוול, אך עם זאת הונהג מחדש סדר הנישואין הישן. המעבר משיטה לשיטה יצר בלבול וחוסר בהירות מה מותר ומה אסור, וב-1670, לאחר שורה של ניסיונות שלא צלחו, הוטל על ועדה מיוחדת בבית הלורדים להכין 'חוק למניעת נישואי הילדים ללא הסכמת ההורים'. אלא שהצעת החוק שניסחה הוועדה הזאת ב-1677 'למניעת נישואי סתר ללא הסכמת ההורים' נקברה בבית התחתון, ובית הלורדים נאלץ שוב לחדש את מאמציו למציאת פתרון לבעיה. כל היוזמות לגדור את הפרצה הסתיימו ללא תוצאות. התפתחות מעניינת התרחשה בסוף המאה הי"ז בעקבות ההחלטה משנת 1695 לגבות אגרה מיוחדת על כל זוג שעמד להינשא לכיסוי חלק מההוצאות הרבות שגבתה המלחמה נגד צרפת מאוצר המלוכה. מאותה שנה חויב כל זוג שביקש להינשא להגיש לכומר שאמור היה לערוך את הטקס אישור על תשלום האגרה. טרם יבשה הדיו על מסמך החוק החדש וכבר התברר שנמצאו לא מעט אנשי כנסייה שהיו מוכנים לערוך נישואין ללא הכרזה פומבית מוקדמת וללא בקשת האישור על תשלום האגרה, תמורת תשלום כספי שהיה כמובן נמוך בהרבה מהמס הרשמי. גם כמרים שישבו בבית הסוהר על אי תשלום חובותיהם לא טמנו ידם בצלחת, וגם הם מצאו לעצמם מקור הכנסה מעריכת נישואין ללא הסכמת הורי בני הזוג או נישואין חריגים אחרים.³⁶ חוק מיוחד מ-1712 ניסה להתגבר על התופעה על ידי הטלת קנסות כבדים על הכמרים עוברי החוק, כולל על הכמרים שיעסקו בעריכת נישואין ללא אישור בזמן כליאתם בבית המאסר. אך כל האמצעים האלה והניסיונות החוזרים ונשנים לשים קץ לתופעה לא הועילו, שכן על פי המציאות דאז לא ניתן היה להפקיע נישואין כאלה. קונטרס משנת 1719, שנועד להשפיע על חברי הפרלמנט להנהיג סוף-סוף חקיקה נמרצת בנושא, דיבר על 'עשרות רבות של משפחות מכובדות ומיוחסות שנפגעו, ורבות מהן אף נהרסו, בגלל נישואי סתר שנערכו בבתי מרוח, במסבאות, בבתי יין ושכר ובמקומות אחרים, וכן באזור ה-Fleet [בית מאסר שנועד למי שלא עמדו בתשלומי חובות], בבית המאסר Kings Bench וליד בית המטבע, ובמקומות אחרים'.³⁷ אך תופעת הנישואין

36 שם, עמ' 14.

37 שם, עמ' 16.

ללא הסכמת ההורים המשיכה להטריד את מנוחתן של משפחות הבורגנות האנגלית עד אמצע המאה הי"ח. רק ב-1753, עם אישור החוק המיוחד נגד נישואי סתר, הושם קץ לתופעה משנקבע סופית כי כל הנישואין בניגוד לחוק בטלים ומבוטלים וחסרי תוקף חוקי.³⁸

המקרה שאירע בקהילה הספרדית בלונדון בשנת 1710 והפך ל-*cause célèbre* היה יוצא דופן בחומרתו ובתוצאותיו. בצהרי יום רביעי 1 בפברואר חטף הצעיר יצחק קורונל (Coronel) את רבקה בת אהרון פירירה, נערה 'בת שלוש עשרה שנים וחמישה ימים', מתוך כוונה לשאת אותה לאישה.³⁹ הוא נעזר במשרתת האנגלייה של משפחת פירירה,⁴⁰ שנדברה מראש עם החוטף להביא את הנערה, בתום שיעור הריקודים שלה, למקום מפגש ברובע איסלינגטון (Islington) שבלב לונדון. יצחק העלה את הנערה על כרכרה, ובתואנה שיחזיר אותה אל ביתה נסע עמה כעשרים מיל אל מחוץ לעיר. ביום שלאחר החטיפה הודרו המעמד להודיע מעל תיבת בית הכנסת בייזיס מרקס (Bevis Marks), באיום החרם, שכל היודע דבר על היעלמות הנערה יבוא וימסור על כך לפרנסי הקהילה. אהרון פירירה הבטיח פרס כספי בגובה חמישים גינים⁴¹ לכל מי שימסור ידיעות על מקום הימצאה של בתו, וגם שלח שליחים לחפש אותה. שני היהודים הפורטוגלים ששלח האב המבוהל מצאו אותה אצל החוטף בעיירה סטונינג' (Stevenish) שבמחוז הרטפורד (Hertford) מצפון ללונדון, והחזירו אותה אל ביתה יומיים לאחר החטיפה, 'ביום שישי, עם כניסת השבת'.⁴² אך הרוחות בקהילה לא נרגעו משום שלידי ההורים הגיעו ידיעות שאברהם מנדס פיישוטו (Peixoto), אחד השליחים שנשלחו בשעתו לחפש את הנערה, ועמו חבר אחר בקהילה ושמו יעקב מנדס, היו מעורבים בחטיפה. במכתב שהגיש לאנשי המעמד ב-12 בפברואר שחזר אהרון פירירה בפרטי פרטים את מעשה החטיפה על בסיס מידע שהגיע אליו מפי כמה אנשים. מפי עדים אלה התברר לו כי יצחק קורונל התכוון לשאת את בתו 'כפני כומר אנגלי'.⁴³ מתברר שהשיטות שנהגו בהן צעירים אנגלים כדי לשאת אישה ללא הסכמת ההורים, או בניגוד לכללים שביקשו השלטון והכנסייה להנהיג, לא היו זרות לצעירים מבני העדה הספרדית. יצחק קורונל היה מוכן להשתמש בתכסיס המקובל אצל גברים אנגלים שניסו להתחתן ללא אישור, ולהודקק כמוהם לאחד הכמרים המושחתים שהיו מוכנים תמורת בצע כסף לחתן זוגות

38 שם, עמ' 75-97; וראו גם: Stone, *The Road*, pp.17-32

39 הפרשה מתוארת בפרטי פרטים בספר המעמד בלונדון א, עמ' 74r-76r.

40 היא מזכרת בשמה Dorothea Moore.

41 ערך המטבע באותם ימים היה קצת יותר מלירה שטרלינג אחת (עשרים ושניים שילינגים).

42 ראו ספר המעמד בלונדון א, עמ' 74v: 'sesta feira entrante Sabat, tres de ditto Feuereiro'

43 שם: 'auendoa leuado ate Steuenish, augmentando rebello a pecado procurou quanto pode p[or] licensas para cazar menistro ingress que o quizeze fazer, isto relata a criatura e confirmão no mesmo lugar segum relação de Mr. William Nash, pessoa que mandei para tomar conhecimento por todas partes [...]'

ללא אישור וללא אגרה. רבקה פירירה סיפרה על כך לאביה, וזה קיבל גם דיווח מפורט מאנגלי ששמו ויליאם נאש (Nash), שאת שירותיו שכר לביורור כל צדדי הפרשה. עד כמה שהדבר יישמע מוזר, נישואין כאלה, של בני זוג יהודי בפני כומר אנגלי, אם אמנם היו נערכים, היו עלולים להיחשב תקפים ועומדים! בחקירה המסועפת שנערכה בחדר המעמד בבניין בית הכנסת השתתפו שמונה עדים, כולם מבני העדה הספרדית הלונדונית.⁴⁴ עדים אלה הוסיפו פרטים מרשיעים על המעורבים בחטיפה, מתוך דברים ששמעו מפי עדי ראייה שעקבו אחר מעשיו של יצחק קורונל בבתי קפה ובמסבאות, בלונדון ומחוצה לה. אהרון פירירה היה אחד הגברים של הקהילה. עשר שנים לאחר פרשת החטיפה היה חבר המעמד ושימש בו בתפקיד הגבאי.⁴⁵ ככל שהתבהרו הפרטים גברה חמתו על החוטף ועל שותפיו לעברה, שפגעו בכבוד בתו ומשפחתו. הוא דרש מהמעמד לנהוג בהם ביד קשה כדי שעונשם ישמש לקח לאחרים ולמען שימורן של המשפחות האצילות של 'האומה היהודית הספרדית הפורטוגלית'.⁴⁶ ואמנם, בט"ז באדר ת"ע (16 בפברואר 1710), לאחר שהתקיימו כמה דיונים וישיבות בנושא והוחלט להחרים את יצחק קורונל, הוטל על החכם דוד ניאטו לקרוא בשעות הבוקר מעל תיבת בית הכנסת את נוסח החרם נגד 'יצחק קורונל סניאור, שגנב בנבזות ובשפלות את רבקה, בת אהרון פירירה', וניסה להתחתן אתה בניגוד לרצונה וללא הסכמת הוריה'. וכדי שזה 'ישמש דוגמה, ואחרים לא יעברו עברות חמורות כאלה' החליטו הפרנסים 'להטיל עליו חרם נידוי ושמטא' ולאיים בחרם על כל מי שידבר או יכתב אתו, במישרין או בעקיפין.⁴⁷ על השניים שלכאורה שיתפו עמו פעולה נאסר לבוא אל בית הכנסת עד להודעה חדשה, וניסיונותיהם להכחיש כל מעורבות בפרשה נדחו על הסף.⁴⁸ העונש שהוטל על יצחק קורונל היה יוצא דופן בהווי הקהילה הלונדונית, אבל גם המעשה שעליו נענש היה חריג ביותר. בחור מאחת המשפחות הלא עשירות בקהילה חטף נערה צעירה וניסה לשאת אותה לאישה ללא הסכמת הוריה ומתוך הפרה גסה של החוק הנהוג בכברה האנגלית ושל תקנות הקהילה הספרדית. אין לדחות על הסף את האפשרות שגם

44 שם, עמ' 74v-r(b).

45 Hyamson, *The Sephardim*, p. 430

46 ספר המעמד בלונדון א, עמ' 74v-r(b): 'sirva de exemplo e conservação de suas nobles' 'familias

47 שם, עמ' 75v-74r: 'Hauendo Isaque Coronel Senior indigna e infamemente roubado a Ribca, filha de Aron Pereira, e leuandoa 20 ou trinta milhas de aqui, intentando afastarse mais com ella, conta sua vontade e consentimento de seus Paes que forão obrigados a mandar tras elle e arancarlhe sua prenda. E hauendose juntado os SSres do Mahamad em comp[anhi]a de todos os SSres velhos ds Nação, para conciderar o castigo que se deue dar ;a este raptor, e para exemplo de que outros não cometão semelhantes enormes maldades' המילים חרם, נידוי ושמטא נרשמו באותיות עבריות.

48 שם, עמ' 75r, 76.

רבקה פירירה היתה שותפה למזימה והמשרתת פעלה בתיאום עמה ועם יצחק קורונל. אך אם אמנם כך היו פני הדברים, דאגו רושמי הרשומות בפנקס הקהילה לטשטש כל סימן לשיתוף פעולה של הנערה. כחודש לאחר הכרזת החרם התכנסו הפרנסים עם זקני העדה, דהיינו כל החברים בקהילה ששימשו בעבר חברי המעמד, והחליטו להסיר את החרם. במקום זאת הם סילקו את יצחק קורונל מן הקהילה לצמיתות ונטלו ממנו את כל הזכויות שהיו נלוות לחברות בשער השמים, ובכללן הזכות להיקבר בבית החיים של העדה, וגזרו ששום מעמד לא יוכל לבטל בעתיד את ההחלטה הזאת.⁴⁹

הפרצות הרבות בחוק האנגלי בענייני נישואין קרצו לנוכלים נוספים בעדה הספרדית בלונדון, שגילו יצירתיות מפליגה בהמצאת תחבולות לקידושין בניגוד לרצון ההורים. באלול תע"ג (אוגוסט-ספטמבר 1713) אסרה הנהגת שער השמים על האחים דניאל ויעקב כהן דה אזבדו (Azevedo) את הכניסה לבית הכנסת עד להודעה חדשה, וגם החליטה כי לא ייקברו בבית הקברות של הקהילה אלא מעבר לגדר. שני האחים הואשמו בניסיון לפתות את דוד לופס פירירה לשאת את אביגיל אחותם לאישה, ללא הסכמת אמו, האלמנה לאה לופס פירירה. דניאל, שהועסק בתור מורה פרטי של דוד, ביקש לנצל את מעמדו ואת השפעתו על הנער כדי לנגוס בנתח הגון מרכושה של האלמנה האמידה. בעזרת אחיו הצליח לשכנע את דוד שימסור להם מניות מרכוש המשפחה בסכומי עתק והוציא ממנו התחייבות לשלם לאחותו מוהר בסך אלפיים לירות שטרלינג. האלמנה הצליחה לסכל את המזימה והגישה תלונה למעמד הקהילה נגד שני האחים. עונשם הוסר רק כעבור שנה ומחצה, לאחר שניאותו לבקש מחילה בחדר המעמד 'מהאל ומכל העדה האצילה הזאת' על השערורייה שחוללו.⁵⁰

אין ספק שההסכמה הארוכה והמפורטת נגד קידושי סתר וכחש מכ"ט באלול תע"ג (20 בספטמבר 1713) נולדה בעקבות פרשת האחים כהן דה אזבדו, אך מנוסח הדברים עולה כי פרשה זו היתה בגדר קצה הקרחון של תופעה רחבה ביותר והפרנסים וראשי המשפחות האמידות חששו מהתפשטות הנגע:

לאחר שהניסיון הוכיח מה גדול הנזק הנגרם לקהילה הזאת מהעלמים המפתים עלמות מקרב אומתנו, הנמצאות עדיין בהשגחת הוריהן או קרוביהן המבוגרים, כדי להתחתן עמן או לערוך עמן חוזה נישואין, נגד רצון בני משפחותיהן, החליטו האדונים של המעמד, שהתכנסו לדון בנושא, לנקוט אמצעים כדי למנוע ולהפסיק מעשים מגונים אלה, ולהעניש בכל העונשים העומדים לרשותם, שחייבים להרתיע כל בן ישראל ירא אלוהים. על כן הסכימו והחליטו הכול שמי שיפעל למען עצמו או למען מישהו אחר, וישפיע, יפתה, ייעץ וילווה [למטרת נישואין – י"ק], עלם או עלמה כלשהם מאומתנו, יהיה גילם אשר יהיה, ובלבד שיימצאו

49 שם, עמ' 76r.

50 שם, עמ' 91r-92r.

עדיין בהשגחת הוריהם, או ישמש להם בתור עד לנישואין או לחוזה נישואין אפילו באמצעות עדים גויים, ויחתום על מסמך, חוזה או הסכם כלשהו, מכל סוג שיהיה ויתחייב לנישואין, ללא הסכמת בני המשפחה המבוגרים – כל אלה, דהיינו הבא בכרית הנישואין, העדים ויתר השותפים למעשה, יורחקו מן האומה, ולא יורשו לבוא לבית הכנסת. ואם מישהו מהם ילך לעולמו לא יקברו אותו בבית החיים. ולאחר שהמקרה יתחוויר בפני האדונים של המעמד, יוכרזו כל מי שיהיו שותפים לעברה הזאת, ביום שבת מעל התיבה, כמורחקים מהאומה, כדי שאיש לא ידבר עמם. וכל מי שלאחר פרסום הדבר ידבר עמם, ישלם לקופת הצדקה שתי לירות שטרלינג, ולא יוכל לבוא לבית הכנסת בטרם ישלם את הקנס. ומכיוון שכל המעשים האלה נוגדים, בכל המובנים, את תורת האל ופוגעים בזולת, אך לא ניתן לפרט (מראש) את כל המקרים שעלולים להתרחש בפועל, יחליטו האדונים של המעמד, בנוסף לעונשים שהוזכרו לעיל, לנקוט כלפי העבריינים האלה אמצעים חמורים (נוספים) שיידרשו בכל מקרה ומקרה. ואלוהים בחדו יסיר מהקהל הקדוש הזה את המכשולים האלה ושלום על ישראל.⁵¹

לנוכח המציאות המיוחדת שרווחה באנגליה בעת ההיא יכלו צעירים יהודים מהשכבות הנמוכות או הפחות מבוססות לבוא בקשרי חיתון עם בנות העשירים של העדה הספרדית, לא רק ללא הסכמת הוריהן אלא אפילו ללא קידושין כדת ישראל, בלי שהקהילה תוכל לעשות דבר כדי לבטל את הנישואין. אף כי נישואין שנערכו בניגוד לכללים גונו על ידי השלטון והכנסייה כאחד, הם נחשבו תקפים, עם כל המשמעויות החברתיות והכלכליות שבדבר. התקנה הזאת לא שמה קץ לתופעה, ועדיין נמצאו בעדה צעירים שקידשו נערות ללא הסכמת הוריהן. אך הפרשיות בשנים הבאות היו שגרתיות וחיוורות לעומת מעשה החטיפה של יצחק קורונל ומעשי ההונאה של האחים כהן דה אזברו. בין 1720 ל-1726 הטילה הקהילה נידוי על שלושה צעירים שקידשו נערות בניגוד לרצון הוריהן, ועמם נודו גם העדים לקידושי הסתר האלה. ברור שהנידוי הוסר כעבור זמן קצר, ובכל אותם מקרים, כך מתברר, נותרו הקידושין שרירים וקיימים.⁵²

51 ראו הסכמות לונדון, עמ' 37. ההחלטה אושרה סופית בז' בתשרי תע"ד (27 בספטמבר 1713).
 52 על יצחק לופס 'הצעיר' הוטל נידוי בז' באדר ב ת"פ (17 במארכ 1720) על שקידש את רחל בת אברהם אלובי, בניגוד לרצון הוריה; עמו נודו מהקהל העדים שלמה סלמוניטה ומשה נוניאס קארדו; על מרדכי נוניאס אלמיידה הוטל נידוי ביי"ז בניסן תפ"ב (4 באפריל 1722) על שקידש ללא רשות את רחל בת משה דה פראנסיה המנוח, ועונש דומה הוטל על שני העדים, יעקב לופס אריאס ודניאל נוניאס דה קוסטה; על דוד דה טורס הוטל נידוי בז' בכסלו תפ"ז (1 בדצמבר 1726) על שקידש את שרה הנריקס ולנטין ללא הסכמת הוריה, ועמו נודו שני העדים אהרון סאנצ'ס ומרדכי בלארדינה, וראו ספר המעמד בלונדון א, עמ' 130r, 119v; ספר המעמד בלונדון ב (Ms104), עמ' 26a.

התפשטות התקנות ברחבי הפזורה הספרדית ושינוי השיח גם 'האומה היהודית הפורטוגלית' בבורדו התחבטה קשות בסוגיית קידושי הסתר. במהלך המאה הי"ח, אחרי שקיבלה ממלך צרפת הכרה רשמית בתור קהילה יהודית, היא נאלצה שוב ושוב להתמודד עם מקרים של קידושי סתר (Cadouseins clandestines), ללא רשות ההורים משני הצדדים.⁵³ מעיון בפנקס הקהילה נוצר הרושם שהתופעה הגיעה כאן לממדים שלא היו מוכרים במרכזים האחרים של הפזורה הספרדית המערבית. ב"ז בשבט תצ"ז (20 בינואר 1736) תיקנו פרנסי קהילה זו עם 'זקני העדה' והחכמים תקנון מפורט שביקש להסדיר את תפקוד הקהילה. תקנה אחת מתוך י"א התקנות שנוסחו בהזדמנות זו הוקדשה לסוגיית הקידושין ללא הסכמת ההורים, נושא שהטריד כאן באופן מיוחד את מנוחת הנהגה ואת משפחות העילית. ההסכמה קבעה מפורשות כי קידושין ייחשבו תקפים רק אם יינתנו בהסכמת ההורים של שני הצדדים ובהסכמת הפרנסים, הגבאי הכללי וחכם הקהילה.⁵⁴ מתברר שהמגמות האוליגרכיות שאפיינו את הווי הקהילה בבורדו חוברו יחדיו עם 'רוח הפטרנליזם' שרווחה בממלכה הצרפתית בדורות האחרונים של 'המשטר הישן'. האליטה הכלכלית של היהדות הפורטוגלית ביקשה לגדור כל פרצה שדרכה יכלו להסתגל גורמים חברתיים בלתי רצויים. אל צרפת נמשכו אז עניים יהודים רבים, ובכללם כאלה שנאלצו לעזוב את המרכז באמסטרדם בגלל המשבר הכלכלי הקשה שפקד את הקהילה הספרדית בשנות השלושים של המאה הי"ח. בשנים 1744-1784 נרשמו כאן חמישה-עשר מקרים של קידושי סתר.⁵⁵ תוכן הניסוחים החוזרים על עצמם בהחלטות של הנהגת הקהילה בבורדו מחזק את הרושם כי אכן בהלה של ממש פקדה כאן את העילית החברתית של 'האומה'. קידושי הסתר

53 על האנוסים בצרפת בעת החדשה המוקדמת ראו: G. Nahon, *Métropoles et peripheries: Sepharades d'occident: Kairouan, Amsterdam, Bayonne, Bordeaux, Jérusalem*, Paris 1993, pp. 235-252; D. L. Graizbord, *Souls in Dispute: Converso Identities in Iberia and the F. Malino*, על יהודי בורדו במאה הי"ח ראו: *Jewish Diaspora, 1580-1700*, Philadelphia 2004; *The Sephardic Jews of Bordeaux: Assimilation and Emancipation in Revolutionary and Napoleonic France*, Alabama 1978, pp. 1-26; G. Nahon, *Juifs et Judaïsme à Bordeaux*, S. Shwarzfuchs (ed.), *Le Registre de*: וראו בייחוד: Bordeaux (?) 2003, pp. 61-92; *Délibérations de la Nation Juive Portugaise de Bordeaux (1711-1787)*, Paris 1981 (להלן: פנקס הקהילה בבורדו).

54 אלישבע באומגרטן כתבה בסמינר ב"א שנתתי באוניברסיטה העברית בירושלים לפני כחמש-עשרה שנים עבודה סמינריונית מאלפת על קידושי הסתר בקהילת בורדו. וראו בפנקס הקהילה בבורדו, סעיף 4, עמ' 140: 'Convenimos que todos los Kidousins que se dieron sin consentimiento de los padres de parte a parte y juntamente de los Sres Parnasims y Gabay General y el Señor H.H. del Cal pagando los derechos y lo que pudieren deber a la Sedaca declaramos que seran los sobre dhos Kadosinos nullos y de ninguna valor y ademas que los testigos que se allaren en semejantes cazos quedaran encuridos en la misma pena de Baraxa, de que Dios livre todo hijo de Ysrael'

55 ראו: Y. Kaplan, *Judíos Nuevos en Amsterdam*, Barcelona 1996, p. 127.

מתוארים לא רק כמתנכלים למשפחות המעורבות בהם ישירות, אלא גם 'מנוגדים לסדר הטוב', גורמים להפרת חוקים ומחבלים 'ביחס הכנוע שהצעירים חייבים כלפי הוריהם'.⁵⁶ הם גם פוגעים במעמד העדה בעיני סביבתה כי 'הם הופכים אותנו לבזויים בעיני האומות האחרות' ו'נוגדים את חוקי הממלכה'.⁵⁷ 'הסדר הטוב' הוא היררכי ואינו ניתן להפרדה, כי העקרונות שמנחים את סדרי השלטון והחברה בכללותם תקפים גם למשפחה. איסורם הגמור של נישואין ללא הסכמת ההורים נועדו גם לשמור על רגיעה חברתית ועל 'הכבוד השורר בחיק משפחותינו'.⁵⁸

מתברר כי לנוכח ההגירה המכוונת של עניים מקהילות אירופה אל מרכזי הספרדים שבאמריקה נאלצו גם הקהילות החדשות שבעולם החדש להתמודד עם תופעת הקידושין שלא לא הסכמת ההורים. גם הנהגות הקהילות הספרדיות שבאזור הקריבי יצאו להגן על האינטרסים של בעלי הבתים האמידים. במציאות החברתית שנוצרה שם גבר החשש, יותר מאשר בכל מקום אחר בפזורה הספרדית המערבית, מהניסיונות של בני המעמד התחתון, ובכללם עבריינים שגורשו מן הקהילות באירופה, לשפר את סיכוייהם לחיים טובים יותר על ידי הצטרפות כפויה אל המשפחות המבוססות. קהילת מקווה ישראל בקורסאו לדוגמה הקפידה מאוד שהפיקוח על הקידושין יהיה נתון בידי המעמד. כאשר אלמנתו של אברהם בן יהושע אבוהב ביקשה ב-1737 להשיא את בתה ליצחק סאלאס (Salas) ופנתה אל הפרנסים כדי לקבל את סכום הנדוניה שהיה מוקצה לכלות יתומות היא נתקלה בסירוב מוחלט. במקרה זה היתה דווקא אם הבחורה מעוניינת בשידוך אך המעמד התנגד לו בטענה שלבחור לא היו מקורות מחיה, והוא אכן נאלץ לעזוב את קורסאו ולחפש את מזלו בסורינאם.⁵⁹ באותה שנה גורשה מהאי אישה ושמה רבקה לופס פניה (Penha López) משום שהתחתנה ללא רשות הפרנסים והחכם.⁶⁰ לא בכל המקרים היה מדובר בהתנגדות על רקע ההבדלים הכלכליים בין משפחות בני הזוג. בדצמבר 1745 הביע שמואל בן משה אבוהב את רצונו לשאת את רחל דיאס. אביו של הבחור

56 פנקס הקהילה בכוררו, עמ' 240: 'et comme de pareils mariages sont contraires au bon ordre, et aux réglemens et déffences que la Nation a faites en divers tams et qu'ils tirent à des consequences extrêmement dangereuzes' et qui tendent au rambersement de toutes sortes 'de loix et à la soumission que les enfants doivent à leurs pères...

57 שם, עמ' 345: 'c'est des Cadouseins clandestins qui se donnent qui se donnent contre l'autorité des pères et des mères qui nous rendent l'opprobre des autres nations de voir que nos enfans se soustraient de l'obéissance paternelle à tous ages. Et meme contraire aux 'Loix du Royaume...

58 שם: 'il seroit absolument nécessaire de metre un frain à des abus de cette espèce et nous pouvons le faire d'autant plus que c'est metre le calme à notre inquietude et l'honneur dans 'le sein de nos familles...

59 ראו: I. S. Emmanuel & S. A. Emmanuel, *History of the Jews of the Netherlands Antilles*, Cincinnati 1970, I, p. 177 (Emmanuel & Emmanuel, *History*)

60 שם.

התנגד לנישואין בטענה שהאישה גרושה. רחל מצדה טענה שהיא בתולה והתגרשה מבעלה הראשון כי היה נטול כוח גברא. מושל האי התערב בפרשה לטובת אבי הבחור והפרנסים. כדי למנוע קידושי סתר ולהזהיר את שמואל אבוהב, הכריזו קבל עם ועדה כי יש הסכמה ישנה האוסרת קידושין שלא בנוכחות החכם.⁶¹ אפשר שהסכמה כזאת היתה בקהילה הזאת כבר במחצית הראשונה של המאה הי"ח, אך ההסכמה הראשונה שהגיעה לירינו בעניין זה היא משנת 1726. היא אכן אסרה במפורש ובאיום החרם לקדש אישה שלא בנוכחות חכם הקהילה, ובאורח מפתיע אף הכריזה שקידושין שלא ייערכו בדרך זו יהיו חסרי תוקף. רבני הקהילה, שדעתם לא היתה נוחה מן ההחלטה התמוהה הזאת, פנו ב-1749 אל המעמד וביקשו להוסיף כי בכל מקרה שבעיה כזאת תתעורר אין להחליט דבר לפני שיובא העניין לדין בפני בית הדין, וזה יבחן כל מקרה על פי ההלכה ויביא את מסקנותיו בפני הפרנסים.⁶² פנייתם התקבלה וצורפה אל ההחלטה המחודשת נגד קידושי סתר שהתקבלה באותה שנה. ב-1756 תוקנה בקורסאו הסכמה חדשה הקרובה מאוד בניסוחה להסכמה המקורית שתוקנה באמסטרדם ב-1659 והיא מעלה באופן מפורש את הצורך בקבלת אישור ההורים ובנוכחותם בשעת הקידושין, ואם הם אינם אזי קרובי המשפחה הקרובים ביותר.⁶³

החל בשנות הארבעים של המאה הי"ח מסתמן בקהילות הספרדיות המערביות שינוי רב משמעות בתוכן התקנות נגד קידושי סתר. קודם לכן הן הטילו את מלוא האחריות על הגברים, וראו בהם את האחראים הבלעדיים לכל מקרה של קידושין ללא הסכמת ההורים, ואילו התקנות החדשות נטו לראות בשני בני הזוג אחראים במידה שווה. אף כי בחלק מן הניסוחים עדיין נדרשו ל'מניעים השפלים' של הגברים ולרצונם לעשות רווח כספי משידוכים עם נערות אמידות, גברה בהם יותר ויותר הנטייה להדגיש את שיתוף הפעולה של הנשים, שאמנם נפלו קורבן למזימות הגברים אך הן מצדן מילאו, בכל זאת, תפקיד פעיל בקשר הארוטי שנוצר ביניהם. בתקנות נגד קידושי סתר שתוקנו בשנת 1783 בקהילות הספרדיות של אמסטרדם ולונדון מתגלה אותה מידה של התייחסות מחמירה כלפי 'המקדש והמקודשת בקידושי סתר', מה שמשקף את הנטייה לראות באישה משתתפת פעילה במעשה.⁶⁴ הסכמה שנתקבלה שנה קודם לכן בבורדו מטילה את אותה מידה של אחריות על 'הגבר ועל האישה, על מי שנתן את הקידושין ועל מי שקיבלה אותם ללא אישור המעמד'.⁶⁵ בקורסאו, בהסכמה מכ' באלול תקכ"ח (2 בספטמבר 1768), נדרשו אל המתירנות האופיינית 'לנערים ולנערות מאומתנו',

61 שם. למרות ההשתדלויות הרבות, שנמשכו כשמונה שנים, לא הצליח שמואל אבוהב לשכנע את אביו ונאלץ לשאת אישה אחרת.

62 ראו שם, ב, עמ' 565, 578-579.

63 שם, עמ' 602.

64 דנתי בכך בהרחבה; ראו קפלן, מנוצרים חדשים, עמ' 313-320.

65 פנקס הקהילה בבורדו, עמ' 528-531; וראו שם, עמ' 530.

אל קלות הדעת ואל חוסר המעצורים שבהתנהגותם, שבעקבות 'המגע הקרוב ביניהם', 'הנערות מוסרות את כבודן תמורת הבטחות נישואין' ומטילות קלון כבר על כבוד משפחותיהן. התקנה מאיימת במפורש על הנערות שייכשלו בהתנהגות כזאת, יקיימו יחסים לפני נישואיהן ויעברו על דיני הנידה, שכאשר ירצו להינשא לא יחתום החכם על כתובתן וגם חברי המעמד יסרבו לעשות כן; ואם אביהן הוא עובד הקהילה המקבל את משכורתו ממנה, יפוטר, ואם הוא ממקבלי הקצבות הסעד, יימחק שמו מרשימת נתמכי הצדקה.⁶⁶

כבר דנתי במקום אחר בבהלה המוסרית שפקדה את רוב ההנהגות בפזורה הספרדית המערבית במחצית השנייה של המאה הי"ח.⁶⁷ צעירים וצעירות נפגשו יותר ויותר במקומות בילוי חדשים שבהם נחשפו לערכיה של תרבות חלופית, לרעיונות הנאורות, לדעות חתרניות בענייני דת ולביקורת נגד הממסד המוסרתי הישן. כמו כן, בעיני הדור הצעיר גברו הציפיות למצוא בנישואין סיפוק למאוויים הרגשיים והארוטיים, ולא רק מסגרת לקיום מצוות פרו ורבו. באותם ימים התנתקו משפחות ספרדיות רבות מהקהילה היהודית וחדלו מלפקוד את בית הכנסת, וחלקן אף התבוללו ונטמעו בסביבה הנוצרית. לנוכח מציאות זו ביקשו הפרנסים והרבנים להדק את הפיקוח על העדה המצומקת שנותרה במסגרת הקהילה. לשון ההסכמות החריפה והתחדדה, ותקנות חדשות רבות נדרשו למוסר מיני ולטהרת המשפחה. דווקא משום שמשפחות אמידות רבות ירדו מנכסיהן הן נאחזו יותר ויותר בסמלי סטטוס וכבוד ויצאו מגדרן כדי לשמור על ייחוסן, שלא ייפגע על ידי שידוכים בלתי הולמים. אך הרצון לשמור על הסטטוס והכבוד התנגש לא אחת עם המאוויים הרגשיים של בני הדור הצעיר, והדבר בא לידי ביטוי בחלק לא קטן מפרשיות הקידושין שללא הסכמת ההורים שנתגלו בשלהי המאה הי"ח. יש מקום להניח שאם היו הפרנסים והרבנים הספרדים מאותם ימים חייבים לתת את דעתם על חלק מפרשיות קידושי הסתר שהכו גלים באמסטרדם ובלונדון בדורות הקודמים הם היו מתייחסים אליהן באופן שונה. לא נהיה מפליגים אם נניח שהאצבע המאשימה שלהם לא היתה נופלת רק על הגברים שקידשו צעירות ללא הסכמת הוריהן, אלא גם על הצעירות עצמן, שהיו נתפסות בעיניהם כמשתפות פעולה. לא רק אברהם פרטו היה נענש על שקידש את רחל קאנפוס ללא הסכמת הוריה, אלא גם רחל עצמה. גם רוב הנשים האחרות, שהוזכרו בפנקסי אמסטרדם ולונדון כקורבנות למזימות שפלות של גברים וכדמויות סבילות בדרמות המשפחתיות שהתחוללו סביבן (לפעמים בלי שנדע אפילו את שמותיהן), היו קורמות עור וגידים והופכות לשותפות מלאות לקידושין האסורים ולכל העברות האחרות. אכן, הרבה מאוד השתנה בתוך דור אחד או שניים בחברה היהודית הספרדית המערבית.

66 ראו: Emmanuel & Emmanuel, *History*, II, pp. 611-612.
67 קפלן, מנוצרים חדשים.